

LA «GROSS BARCELONA»: DUES INTRODUCCIONS

per FRANCESC ROCA

La Ciutat que frisa en nosaltres [...] no és una invenció utòpica.

«Catalunya. Revista setmanal» (1914), p. 337.

I. DESCRIPCIÓ D'UN MODEL DE POLÍTICA ECONÒMICA URBANA

El triomf electoral dels partits anticaciquistes del 1901 havia obert unes possibilitats que calia definir. Refusat, en la pràctica urbanística, el model de Cerdà, i sense que hi hagués cap interès per a descabdellar la seva *Teoria general*,¹ calia cercar, fora de la cultura científica pròpia, un nou model. Entre 1901 i 1909, els intel·lectuals (economistes, políticòlegs) adscrits d'una forma o altra a Lliga Regionalista i alguns líders d'Esquerra Catalana animaren un debat científic —entorn al nou ús del territori— molt fructífer, inspirat fonamentalment en el socialisme municipalista anglosaxó² i en l'historicisme econòmic de llengua alemanya.³ Aquest debat —que Prat sintetitzà— havia de culminar, en certa forma, amb el Congrés de Govern Municipal de 1909, que seria, però, desballestat per l'esclat de la Setmana Tràgica.

1. Ara bé, la repetició d'unes cites descontextualitzades de J. PUIG I CADAFAELCH (*La plaça de Catalunya*, Barcelona, Llibreria Catalònia, 1927) i de Francesc PUIG I ALFONSO (*Gènesi de l'Eixample de Barcelona*, a «La Veu de Catalunya», 27 de maig de 1915) ha fixat fins avui la posició de partit industrial en relació al model d'eixample de Cerdà. La lectura de papers com els de Frederich RAHOLA (*La ciudad ideal*, a «Civitas», I, núm. 1, 1914), Guillem BUSQUETS («Programa de serveis municipals» a la *Memoria de l'Escola de Funcionaris corresponent al curs 1914-1915*) o Manuel ESCUDÉ I BARTOLÍ (autor de la *Monografía estadística de las clases trabajadoras de Barcelona*, 1921, continuadora de la de Cerdà), ha de posar en qüestió aquesta versió i perfilen una altra relació.

2. A partir de textos de Joan VALLÈS I PUJALS, com *La municipalització de serveis*, a «Empori», II, núms. 12-13 (1908), o *Qüestions municipals*, Barcelona, Publicació de la Joventut Nacionalista, 1909, 40 pp.

3. Miquel Vidal i Guardiola, impulsat per Flores de Lemus que li havia dit: «convénzase usted de que no sabe nada» (vegi's Miquel VIDAL I GUARDIOLA, *Un Congreso, un viaje, un proyecto*, a «La Cataluña», II, núm. 44, 1 d'agost de 1908); més tard, Manuel Reventós, Guillem Graell i Cebrià Montoliu en serien els introductors.

Existia, però, el «pla de 1901», definit per Prat,⁴ i unes experiències importants: l'inici d'una actuació global fonamental (la «reforma interior»), i el «pressupost de cultura» de 1908. Entre 1909 i 1913, uns quants fets assenyalen algunes de les línies que se seguiran: la polèmica sobre el significat de «1901» (en la qual es fa palès fins a quin punt el pensament dels economistes de l'escola històrica alemanya integra el cos doctrinal del partit industrial), la creació de dos centres de documentació i d'investigació importants (el 1909, el Museu Social i, el 1912, sota la tutela d'aquest, la Societat Cívica La Ciutat-Jardí), la polèmica sobre l'abastament de l'aigua a la ciutat i, per fi, el nou èxit de la Lliga Regionalista a les eleccions municipals del 9 de novembre de 1913. Redefinició doctrinària del partit industrial, doncs, creació d'uns centres d'elaboració de política urbana i nou èxit electoral: la unió dels tres fets obria el camp, com al 1901, a una actuació político-econòmica destacada. Sobre-tot, si hom té en compte que, el 1914, es constituïa oficialment la Mancomunitat de Catalunya (en la qual el partit Lliga Regionalista exerciria una funció hegemònica) que, uns anys més tard, elaboraria un programa econòmic amb dimensió territorial: el pla sexennal de 1920.

La diferència entre «1901» i «1914» és prou entenedora: el 1901 hi ha un pla, hi ha unes hipòtesis sobre com cal respondre a la pèrdua del mercat colonial i hi ha una voluntat de creació d'un grup polític que no vol únicament el poder local sinó l'hegemonia a escala peninsular precisament pel camí de la creació d'un bloc urbà —d'un bloc històric local— que esdevingui dominant.⁵

Transformar les «condicions generals de producció»

El 1914 hi ha la possibilitat concreta d'engegar projectes a llarg terme que, alhora que siguin capaços de transformar les «condicions generals de producció» i de la reproducció en l'espai del Pla de Barcelona, incideixen centralment en la consolidació en una determinada direcció del bloc agrari-industrial espanyol. Es tracta de fer de Barcelona una ciutat capitalista de dimensions creixents en la qual els beneficis industrials es lliguin a les rendes diferencials del sòl, multiplicades per la pròpia dinàmica de la creixença de la ciutat.

L'interès d'allò que seria anomenat «partit industrial»⁶ no es limi-

4. «Els grans projectes que formaren el nostre programa en les eleccions municipals de 1901: a) pla d'enllaços, b) reforma interior, c) grans obres públiques, d) conversió del deute, e) reorganització interior, f) política de museus» (E. PRAT DE LA RIBA: *Articles*, Barcelona, Lliga Catalana, 1934, 338 pp.).

5. Sobre la durada —i la crisi— d'aquest bloc urbà vegi's Francesc Roca, *Un nuevo «bloc urbà»*, a «Tele/eXpres» (15 d'abril de 1975), i Joan JUBERT, Miquel SODUPE, Josep M. SABATER CHELIZ, *El destape del Plan Comarcal*, a «Butlletí. Publicació del C.O.A.A.T.C.», núm. 18 (1976).

6. J. MAURÍN, *La revolución española*, Madrid, Cenit, 1932.

taria, doncs, a un simple exercici formal del poder local acompanyat de mesures elementals per al manteniment de l'ordre en el camp productiu. Al contrari: hi hauria una voluntat explícita de transformar el que Marx anomena «condicions generals del procés de la producció social»⁷ que inclourien els consums col·lectius (higiene, escola, esport, cultura), els mitjans de circulació social (equipament comercial i financer), els mitjans de circulació material (mitjans de comunicació i de transport). De fet, l'anàlisi contemporània ha posat l'accent sobre un altre «Marx desconegut»: el Marx teòric de la urbanització capitalista. Sense que les línies que segueixen siguin un obstacle perquè hi tornem, val la pena assenyalar, ara, que la «revolució» constant —i cíclica— dels mitjans de producció que és posada com a condició del procés capitalista a *Das Kapital*, no es redueix, de fet, a l'àmbit del taller, de la fàbrica. Marx ha escrit que la reproducció del sistema exigeix, també, una «revolució» constant en les condicions generals de producció. (I, algunes de les contradiccions fonamentals de la urbanització capitalista sorgiran precisament de l'augment de la composició orgànica del capital social que implica aquesta «revolució», augment que té com a conseqüència una tendència a la disminució de la taxa de guany.)

Per al partit industrial català sembla del tot necessari, en el post-98, un canvi en les condicions generals de la producció industrial catalana, que, entre altres coses, signifiqui un nou ús del territori. Per primera vegada en la història del capitalisme català, l'accent serà posat sobre els consums col·lectius i sobre els mitjans de circulació. Des de la lluita contra l'analfabetisme, que en el primer terç del segle xx disminuirà notablement, fins a l'orientació professional o la definició d'un espai enormement ric —el de l'Exposició de 1905-1929—, on es combinaran experimentalment els nous consums col·lectius amb l'assaig per a provar els nous mitjans de circulació coneguts en aquell moment.

La proposta per a aquesta transformació de les condicions generals de producció s'inspirarà —forçosament— en un dels dos models⁸ (o en una combinació d'ambdós) que, en el tombant de segle, han arribat a una formulació més general: el model de la ciutat-jardí (i del socialisme municipal anglosaxó) i el model prussià (exemplificat en els plans del Gross-Berlín de 1910). Ambdós models hauran estat difosos i analitzats —en certs casos, fins i tot amb un cert detall— al sud dels Pirineus. El cas de Cebrià Montoliu (i dels treballs de la Societat Cívica La Ciutat-Jardí) és, en aquest sentit, prou significatiu: Montoliu haurà estat partidari «apassionat» del model de la ciutat-jardí i, al mateix temps, un dels mà-

7. Jean LOJKINE en parla a *Contribución a una teoría marxista de la urbanización capitalista*, a «Documents d'anàlisi urbana», núm. 2 (1974).

8. Car la influència del *city planning* nord-americà serà tardana; la traducció d'un manual l'any 1918 (Nelson P. LEWIS, *Urbanización*, Barcelona, Henrich y Cía., 144 pp.) és, però, significativa.

xims introductors del model prussià en uns treballs de notable rigor científic. El model triat —i la tria no ha estat precipitada— és el model prussià: la Gross-Stadt. Així, en aquest 1914, hom comença a parlar de fer una «Gross-Barcelona».⁹

Per què, aquesta tria? En principi respondre a aquesta pregunta serà l'objecte de moltes de les pàgines que segueixen; ara bé, avançant uns punts, caldria dir que el model prussià s'adapta millor a les condicions del procés econòmic de l'Estat espanyol: endarreriment agrícola, dualisme, polarització industrial, el fet d'ésser *second comer* en el camí de la industrialització. El model de la ciutat-jardí, menys «obsés» per la industrialització, interessarà, més tard, en canvi, vivament certs sectors —els sindicalistes— del moviment obrer.¹⁰

Els «funcionaris de la urbanística» dels quals es parla per a Prússia, i que el partit industrial es preocuparà des de molt aviat de formar, tindran una importància notable en la definició de la proposta urbanística de 1914. I les comissions, ponències i institucions municipals tindran una certa autonomia tant en relació a l'ocupant circumstancial de la presidència del Consistori municipal, com pel que fa a la relació al marc administratiu en el qual es desenvolupa la seva actuació. Car, de fet, «coloro che sono stati chiamati "funzionari dell' urbanistica" mostrano, di fronte agli utopisti urbani così cari alla storiografia ufficiale, un interesse molto più preciso per le condizioni e le tendenze di sviluppo presenti nella città».¹¹

Objectius, instruments

La proposta de la Gross-Barcelona es mou en un triple pla: a un cert nivell hi ha l'elaboració global i/o sectorial de polítiques específiques realitzades en gabinets de programació lligats directament o indirecta als agents públics locals; a un altre nivell, hi ha els projectes municipals i supramunicipals d'àmbit, dimensions i abast molt diversos; finalment, hi ha les disposicions de l'administració central que recolzen (s'oposen o ignoren) les iniciatives locals.

Les connexions entre els tres nivells són constants; ara bé, formalment, la distinció entre l'informe tècnic, el pressupost municipal justificat per una memòria i el real-decret o la llei, és important.

Entre 1914 i 1917 es defineix l'actuació d'una sèrie d'instruments,

9. Per exemple, Josep MALUQUER I NICOLAU: *Gross-Barcelona*, a «La Veu de Catalunya» (1 de març de 1914). D'altres versions a «Barcelona-Atracció», III (1914) i «Catalunya» (març i abril de 1914). I, fins i tot, Rafael CAMPALANS escriurà: «Imitant el mecanisme del Verland Gross Berlín hem d'anar a la creació d'una Junta de la Gran Barcelona» (*Barcelona, alma mater*, a «Revista Nova», I, núm. 1, 1914).

10. Explícitament a A. MARTÍNEZ RIZO, *La urbanística del porvenir*, València, Cuadernos de Cultura 61, 1932.

11. Giorgio PICCINATO, *La costruzione dell'urbanistica. Germania 1871-1914*, Roma, Officina Edizioni, 1974, 631 pp. (vegi's pp. 19-21).

de mesures, amb combinacions diverses entre si. Aquests instruments tenen com a objectiu central a llarg terme la construcció d'un bloc urbà dominant, i com a objectius estratègics la redefinició de les condicions generals de la producció i la reproducció de béns, serveis i força de treball al Pla de Barcelona i, per tant, l'expansió de la producció, la satisfacció de certes necessitats col·lectives i, és clar, la potenciació d'unes determinades localitzacions. El grau de coherència i de contradicció d'aquests objectius haurà d'ésser examinat.

Pel que fa als mitjans utilitzats per a assolir aquests objectius, es tracta, en primer lloc, d'una actuació directa dels agents públics locals i no locals en dues direccions fonamentals: l'orientació de la despesa pública i el control i l'ordenació de l'activitat urbanística privada. I, en segon lloc, d'una actuació indirecta dels mateixos agents en camps múltiples.

En la primera direcció de l'actuació directa (orientació de la despesa pública) cal situar tant la creació d'infraestructura, com la dotació de serveis públics i les actuacions globals.

Pel que fa a la creació d'infraestructures, la xarxa viària del Pla d'obres de 1914 i l'anomenat Pla general d'urbanització de Barcelona de 1917 són els dos elements fonamentals que, alhora, concreten el pla d'infraestructures que havia estat aprovat inicialment el 1905 dins el paquet de idees contingudes en el pla Jaussely. Lligat a aquests plans, però amb una problemàtica específica, cal situar la política d'espais verds duta a terme pel municipi.

En el capítol dels serveis públics, cal situar en un lloc privilegiat la política d'escolarització dels futurs treballadors urbans (vegeu el Pla de construccions escolars de Vega i March), la qualificació de la força de treball, l'orientació professional i l'ordenació del mercat local de treball.

Secundàriament, cal situar la política de l'habitatge i la creació de l'Institut de l'Habitació Popular, que si bé és precedida d'un debat suggestiu, té, després, una activitat pràctica nul·la.

No hi hauria —i això és important— una actuació directa en el camp dels transports urbans, a desgrat de la realització de treballs que en demostren la necessitat. El metro, per exemple —i és l'exemple més significatiu— serà el producte d'una iniciativa privada d'escassa ambició a la llarga. Als anys trenta, els socialistes demanaven una «xarxa orgànica de metres».¹² Aquest fet serà un fet diferencial inexcusable: a París, per exemple, la xarxa metropolitana haurà estat una gran —i democratitzadora— iniciativa municipal.¹³

12. La «Construcció a Barcelona d'una xarxa orgànica de metres a fi de facilitar el descongestionament del centre i l'expansió de la ciutat als punts extrems», és el punt 10 del *Programa mínim municipal* de la U.S.C., publicat a «Justícia Social», núm. 35 (5 de març de 1932).

13. Alain COTTEREAU, *L'apparition de l'urbanisme comme action collective: l'agglomération parisienne au début du siècle*, a «Sociologie du travail», 4/69 (número monogràfic amb el títol *Politique urbaine*).

Com a clau de volta de la Gross-Barcelona hi ha dues grans actuacions globals, complementàries fins a cert punt: la creació d'una zona franca al delta del Llobregat, amb una redefinició de les funcions del port i la transformació del rocam de Montjuïc en una àrea d'equipaments col·lectius molt diversos, molt ben comunicada amb la ciutat, a partir del projecte d'Exposició d'Indústries Elèctriques de 1917.

En la segona direcció (control i ordenació de l'activitat urbanística privada) cal situar, sobretot, els inicis de la zonificació i de la regulació d'usos del sòl i intensitat d'usos segons zones, que hom pot trobar al Projecte d'ordenances diferencials d'edificació per zones de 1914. El control de les empreses subministradores d'energia, aigua, etc., no passà, en canvi, de l'establiment d'unes «Bases».¹⁴

La política econòmica urbana d'aquest moment té, també, un altre vessant: el de l'actuació indirecta. Les actuacions emmarcades en el camp fiscal formen part d'aquest vessant. El mitjà més important —per al projecte de la Gross-Barcelona— serà la creació d'un nou instrument financer a partir del real decret «sobre contribucions municipals per obres i serveis públics» proposat i signat pel ministre Ventosa i Calvell el 31 de desembre de 1917. Aquest pas (petit) vers l'autonomia i el redreçament de les hisendes locals hauria estat realitzat per un govern —el govern de concentració «nacional»— en el qual, per primera vegada, hi havia, segons Maurín, una representació de la burgesia industrial.

En el vessant de l'actuació indirecta cal situar, també, segons Ros,¹⁵ de qui hem manllevat l'esquema, la «persuasió». En aquest camp, els creadors de la política urbana de la Gross-Barcelona realitzaren un esforç considerable; tots els mitjans de comunicació de l'època foren utilitzats per a persuadir els industrials, propietaris, tècnics, sindicalistes i una naixent (i manipulable) «opinió pública». La persuasió fou molt utilitzada en el disseny de política urbana del partit industrial, car, des de Prat de la Riba s'assajà (i no sense assolir un cert èxit) d'aconseguir la identitat: Gross-Barcelona = autogovern per a Catalunya. Així, «votar per l'Exposició» era, en última instància, votar per Catalunya.¹⁶

La política de la Gross-Barcelona, en els seus dos vessants: directe i indirecte, fou formulada gairebé completament entre 1914 i 1920. En la descripció que n'hem fet és possible notar, d'entrada, uns plens (política escolar, Montjuïc) i uns buits (transports urbans, Zona Franca). Però el projecte té una vocació globalitzadora, com respon al seu rerefons teòric: el model de la Gross-Stadt sorgit de l'historicisme econòmic ale-

14. AJUNTAMENT DE BARCELONA. COMISSIÓ DE CULTURA, *Bases per a una legislació que establis garanties per els ciutadans enfront de les empreses subministradores de llum, energia, aigua, telèfons, etc.*, Barcelona, 1920.

15. J. ROS HOMBRABELLA, *Elementos de política económica urbanística*, a «Cuadernos de Economía» (maig-agost de 1974).

16. Josep PUIG I CADAFAELCH, *A votar per l'Exposició Universal*, a «La Veu de Catalunya» (1 de novembre de 1905).

many, que trenca amb tota la política i la cultura urbanística catalana del Vuit-cents. El grau d'elaboració i la coherència interna de cadascun dels segments del projecte són analitzats en un text més llarg, que inclourà algunes pàgines dedicades a: a) la crisi de l'habitatge, que significarà quelcom més que un greu *handicap* per a la Gross-Barcelona, i b) el que anomenem «la fallida dels *carpet-baggers*»,¹⁷ que porta a la crisi fiscal —en termes d'O'Connor—¹⁸ que sortirà a la superfície en els anys trenta.

II. DOCUMENTACIÓ, RECERCA, DIFUSIÓ

A la base del model suara exposat —que orientarà la política urbana de Barcelona des de 1901 a 1914— cal situar la creació de centres de documentació i de recerca i d'una escola tècnica amb vocació universitària. Entre els primers, el Museu (d'Economia) Social, la Societat Cívica La Ciutat Jardí i, més tard, l'Oficina d'Orientació Municipal, són fonamentals. L'escola és l'Escola d'Administració Pública que al Congrés d'Economia de 1908 es definia amb el nom de Facultat d'Economia.

El Museu d'Economia Social o Museu Social —que serà el punt de partida de l'anàlisi— fou una institució creada el 1909 pels dos agents públics locals de Barcelona més importants (la Diputació provincial i l'Ajuntament) amb la finalitat última d'«asegurar el equilibrio de nuestra ciudad de piedra».¹⁹ La recerca del reequilibri social era necessària, es deia, enfront dels desequilibris de «la forma actual de l'organització industrial» que «el conjunt de condicions característiques... fan calificar de capitalista».²⁰ Aquests desequilibris de l'organització industrial capitalista es produïren sobretot, segons els experts del partit industrial que endegarien el Museu Social, en les grans ciutats, en «les grandioses aglomeracions humanes», car, citant Schmoller, «la tècnica moderna i la màquina [...] han fet una economia social caracteritzada per una població densa, ciutats i centres industrials gegantins, d'empresa en gran, tràfic grandiosos amb països llunyans i una divisió del treball que abraça l'economia mundial».²¹

Les grans aglomeracions tenien, segons els mateixos experts, dos grans

17. Per «El Diluvio», el pacte Lliga-radicals portà a l'hegemonia dels equivalents dels *carpet-baggers* nord-americans, que eren anomenats així «porque tales aventureros entraban en campaña con sólo un maletín —carpet-bag— sin otro instrumento de trabajo ni capital alguno» (*Los grandes parásitos del erario municipal de Barcelona*, Barcelona, Librería Española, 1921, p. 22).

18. *The fiscal crisis of the State*, traduït amb títol generalista: *Estado y capitalismo en la sociedad norteamericana*, Buenos Aires, Periferia, 1974, 363 pp.

19. Cebrià MONTOLIU, *Desde el umbral*, a «Boletín del Museo Social», II, núm. 7 (1911).

20. Josep M. TALLADA, *El moviment social durant el segle XIX*, a «Boletín del Museo Social», II, núm. 8 (1911), p. 54.

tipus de problemes: els que sorgeixen a l'interior dels centres de treball —les pèssimes condicions de treball de les indústries urbanes: il·luminació, «aire viciat», soroll, etc.— i els que sorgeixen fora de les unitats productives: «la necessitat de viure en grans centres de població li fa sostenir [a l'obrer] una despesa exorbitant sempre, superior a les seves forces moltes vegades: el preu de l'habitació és superior de molt al tant per cent que pel jornal que guanya podria gastar; els aliments, a més d'ésser cars, no tenen en les grans ciutats la puresa i condicions nutritives que deuen tenir [...]».²¹

Els «industrials», com Tallada, fan responsables, així, dels problemes urbans als «propietaris» i als «agraris» que fan pujar el nivell de subsistència dels obrers. El Museu Social, com a institució, tindrà, precisament per a retrobar l'equilibri social, una doble acció en un doble front: millorar les condicions de treball a l'interior de les fàbriques i contribuir a la transformació de les condicions econòmiques més generals, donant elements per a disminuir les rendes del sòl (urbà i/o agrari).

Així, per exemple, el director del Museu, demanarà des de molt aviat la creació de la contribució de millores i d'un impost sobre el valor de la terra,²² en un context de simpatia (però no d'identificació) per les tesis d'Henry George.²³ D'altra banda, el secretari general del Museu valorarà molt positivament l'estudi d'Algarra²⁴ sobre la formació del preu de les carns al mercat de Barcelona.²⁵ En aquest estudi és evident que els agraris són considerats responsables dels preus i de llur elevació. El valor del sòl urbà o els preus agrícoles seran analitzats pel Museu amb deteniment. La secció d'estadística del Museu, per exemple, publicarà regularment unes sèries de «preus de les subsistències a Barcelona» (i no, en canvi, de productes industrials, si fem l'excepció d'algunes sèries curtes de preus a l'engròs).

Aquests objectius centrals del Museu —el reequilibri entre les classes socials i el progrés industrial amb una disminució dels costos socials— es posà en evidència en ple debat parlamentari al Senat, gràcies a un discurs de Lluís Sedó a l'entorn de la discussió sobre el pressupost de l'Estat. L'«industrial» Sedó proposà com a substitució d'una partida dedicada a inspecció, el recolzament al Museu Social de Barcelona i la creació d'un altre d'àmbit estatal. A desgrat de la seva eficàcia, el Museo Social de Barcelona «no existe en España como obra iniciada ni apoyada por

21. *Op. cit.*, p. 59.

22. Josep M. TALLADA, *La idea de justicia en les bisendes contemporànies*, a «Butlletí del Museu Social», IV, núm. 22 (1913).

23. Cebrià MONTOLIU, des de «Civitas» i des del «Butlletí», divulgarà les tesis de George. Vegi's també *La política territorial en Norteamérica*, a «Estudio», núm. 45 (1916).

24. Jaume ALGARRA, *Formación del precio de las carnes en el mercado de Barcelona*. Barcelona, Ayuntamiento de Barcelona, 1912, 102 pp.

25. Josep RUIZ I CASTELLÀ en farà una crítica al núm. 18 del «Butlletí del Museu Social».

el Estado. Pero, gracias al esfuerzo e iniciativa laudable de la Diputación y el Municipio de Barcelona, funciona». I afegí: «Yo soy de los que creen indispensables las *instituciones de economía social*, y cuando los estados no resuelven acertadamente los problemas económicos, vienen siempre las derivaciones sociales, resueltas unas veces por la emigración [deguda] al salario medio anual español del obrero agrícola, que es de 2,05 pts., salario que ya no existe en ningún país progresivo, que sólo se elevaría por la industrialización nacional, porque los focos industriales son los que producen el alza de salarios...».²⁶ La diferència salari industrial/salari agrari és la que provoca els moviments migratoris que originaran problemes —problemes urbans, per exemple— que fan necessària la creació d'institucions d'«economia social».

La globalitat —i la simplicitat— de l'argumentació de Sedó contribueixen, així, a definir els objectius i el context del Museu Social de Barcelona. Però cal preguntar-se pel seu origen concret, pels seus plantejaments inicials i, és clar, per les variacions d'aquests plantejaments al llarg del temps.

El Museu (d'Economia) Social

La proposta inicial —presentada el 10 de juny de 1907— fou deguda al diputat provincial Ramon Albó. Però fins al 3 de desembre de 1908 no es formularen les bases de funcionament del Museu. El 26 de març de 1909, per fi, es constituí la comissió mixta Diputació/Ajuntament que facultà tot seguit Albó per a utilitzar els serveis de C. Montoliu, J. Ruiz Castellà i M. M. Moragas —que havien participat destacadament en les oposicions a la càtedra d'Economia Social que havia estat convocada per la Diputació— per a organitzar la posta en marxa del Museu.

Pel juny del 1909 s'establí un reglament,²⁷ d'acord amb el qual foren elegits la Junta de Govern i el personal tècnic.

La primera Junta de Govern del Museu fou la següent:²⁸

President:	Enric Prat de la Riba
Vice-president:	alcalde constitucional de Barcelona
Secretari:	Ramon Albó i Martí
Vocals:	Francesc d'A. Bartrina, Agustí Nogués, Josep Carraté, Manuel Santamaria, Ignasi Iglesias, marquès d'Alella, Francesc Palau Canadell

26. [Lluís SEDÓ], *El Museu Social i el Senat*, a «Butlletí del Museu Social», VII, núm. 42 (1916), pp. 179-182.

27. *Reglamento del Museo Social de Barcelona*. Barcelona, Imp. Calle Nueva de San Francisco, 1909, 13 pp.

28. «Boletín del Museo Social», I, núm. 1 (1910).

Més tard (1912) hi hauria uns primers canvis de vocals: sortiria de la Junta Nogués i hi entrarien Santiago Valentí i Camp i Francesc Ripoll, i, a continuació, en sortirien Carraté, Santamaria i Iglesias i hi entrarien Narcís Verdaguer i Callís, Ramon Roig i Armengol, Oriol Martorell, Pere Muntañola i Ramon Font. Les oscil·lacions en les eleccions locals provocarien aquests i altres canvis en els vocals. El president, però, no fou substituït fins a la seva mort (per Joan Vallès i Pujals, president de la Diputació de Barcelona) i el secretari seria, sempre, Ramon Albó.

El personal tècnic, en canvi, no experimentaria cap variació entre 1909 i 1919:²⁹

Director:	Josep M. Tallada
Secretari general:	Josep Ruiz Castellà
Bibliotecari:	Cebrià Montoliu
Secretari-consultor:	Manuel M. Moragas

Ruiz i Castellà emprendria, ben aviat, les tasques del Museu lligades a la reforma de les condicions de treball a l'interior de les fàbriques, i Montoliu les lligades a la reforma urbana. Tant l'un com l'altre suscitarien la creació d'institucions filles del Museu, però relativament autònomes, que arribarien —és el cas del Secretariat d'Aprenentatge o de la Societat Cívica La Ciutat Jardí, per exemple— a tenir una dinàmica específica pròpia.³⁰ Tallada, en canvi, assajaria, repetidament, la síntesi entre ambdues direccions amb una penetració i, fins i tot, una audàcia considerables. Ho veurem.

Aviat el Museu s'organitzà en les següents seccions:³¹

- Secció de Relacions (Secretaria)
- Secció d'Informació
- Secció de Publicacions
- Secció d'Estadística
- Secció bibliogràfica (Biblioteca)

I, des del 1911 anà creant els següents organismes:³²

1911: Borsa de Treball
Grup català de l'Associació Internacional per a la

29. *Ibid.*

30. Sobre certes activitats de la Societat Cívica vegi's Francesc Roca, *Cebrià Montoliu i la ciència cívica*, a «Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo», núm. 80, sèrie «Arxiu Històric», núm. 1 (1971).

31. «Butlletí del Museu Social», VII, núm. 42 (1916.)

32. *Ibid.*

Protecció Legal dels Treballadors
Cooperativa Catalana de Cases Barates

1912: Societat Cívica La Ciutat Jardí

1913: Secretariat d'Aprenentatge

Els models concrets adaptats a les necessitats locals foren el del Musée Social de París, creat el 1894 amb el precedent del Musée d'Economie Sociale de Léon Say, l'Institut Solvay de Brussel·les i el Museu Imperial Germànic de Charlottenburg. El Museu Social de Barcelona volia unir els tres exemples: la biblioteca i l'arxiu del Museu de París, «modelo superior como instrumento de estudio y órgano de información y divulgación en el campo práctico de la Economía social»; la preocupació per la higiene i la seguretat (costos socials) present en el Museu de Charlottenburg, i, per fi, el «instrumento serio de alta investigación científica» que era, fonamentalment, l'Institut Solvay.³³

El retard relatiu en l'establiment d'un museu d'economia social, segons el model de l'escola de Le Play establert des de feia mig segle, havia de permetre, en principi, unir els aspectes més interessants de cadascuna de les institucions europees existents, salvant, és clar, les distàncies materials i científiques. Així, el Museu Social seria alhora: *a)* una permanent Exposició d'Economia Social i d'Higiene i Seguretat del Treball (inaugurada el 20 de gener de 1911, ocupant 2.000 m²) seguint el model del Museu de Charlottenburg; *b)* una biblioteca (i hemeroteca) especialitzada important (5.000 volums el 1915 i més d'un centenar de revistes rebudes) com la del Musée Social de París; *c)* un servei d'estadística —precedent immediat de l'Institut d'Investigacions Econòmiques dels anys trenta, que continuaria les seves sèries de preus de subsistències— d'una importància creixent: el 1913 apareixeria el primer *Anuari d'Estadística Social de Catalunya*, que seria el primer assaig d'estadística regionalitzada de la Catalunya moderna; *d)* un centre d'investigacions —no tan important com l'Institut Solvay, és clar— capaç d'alimentar un «Butlletí» (creat el 1910) d'una innegable ambició científica, a desgrat de la seva modèstia formal.

El Museu, com a centre de documentació que inicialment era, organitzà l'estadística dels seus serveis al públic. Així, avui, hom disposa de les primeres estadístiques a Catalunya d'ús d'un centre de documentació. Per raons diverses, fàcils de veure, val la pena d'assenyalar les següents:

33. Article citat a la nota 19.

QUADRE 1

Visitants de l'Exposició d'Economia Social

	Particulars	Entitats
1911	34.875	39
1912	9.882	19
1913	4.251	18
1914	2.975	17
1915	1.477	35
TOTALS	53.460	128

FONT: «Butlletí del Museu Social», VII, 42 (1916), p. 184.

QUADRE 2

Demandes documentals, bibliogràfiques, etc., i consultes

	Particulars	Entitats	Total
1910	98	42	140
1911	191	65	256
1912	133	61	194
1913	118	79	197
1914	126	84	210
1915	146	26	172
TOTALS	812	537	1.169

FONT: *Ibid.*, p. 185.

QUADRE 3

Comunicacions

	Rebudes	Enviades	Total
1910	478	5.380	5.850
1911	513	3.259	3.772
1912	620	2.034	2.654
1913	928	2.532	3.460
1914	903	3.442	4.345
1915	667	1.931	2.598
TOTALS . .	4.109	18.578	22.687

FONT: *Ibid.*, p. 183.

Aquests quadres demostren un interès decreixent per l'Exposició d'Economia Social (Quadre 1), una estabilitat pel que fa a les demandes documentals i un cert descens de l'intercanvi documental i científic entre el Museu i institucions similars (en gran part, d'arreu del món) degut a l'esclat de la primera guerra mundial. Aquests tres processos combinats varen fer necessari un cert replantejament de les activitats del Museu.

Treball a domicili i reforma urbana

L'Exposició d'Economia Social fou substituïda en gran part per exposicions monogràfiques. Els dos primers temes tractats monogràficament foren el treball a domicili i la reforma urbana.

La qüestió del treball a domicili esdevingué, en mans dels experts del Museu Social, una qüestió-clau. La definició adoptada fou: treball a domicili és: «tot treball efectuat fora del taller o fàbrica per un obrer, dins la seva casa, i per compte d'un empresari, del qual reb el treball i la retribució».³⁴ Aquest tipus de treball —12 o més hores diàries de treball, salaris irrisoris, local i instruments de treball a càrrec de l'obrer— subjecte a una superexplotació (donada la impossibilitat intrínseca de resposta sindical), «rau principalmente en els centres urbans». El Museu Social de Barcelona estableix per a la ciutat 7 grups de professions típicament domiciliàries: «Grup I: Roba blanca. Grup II: Puntetes i brodats. Grup III: Modistes i sastresses. Grup IV: Vanos, Paraigües i objectes de luxe. Grup V: Joguines. Grup VI: Gèneres de punt. Corbates. Gè-

34. Josep RUIZ I CASTELLÀ, *L'Exposició de treball a domicili*, a «Butlletí del Museu Social», VI, núm. 35 (1915), p. 164.

neres de pell. Pentinadores. Encartadores. Tapiceres. Grup VII: Capses de cartró. Arts del llibre. Mecanògrafes i varis».³⁵

La recerca fou dividida en quatre seccions, car ben aviat la quantitat de «dades i observacions» sobre la qüestió fou ben considerable. Les seccions foren: «I. Secció de legislació i estadística (responsables: E. O. Radirà, Tallada, Ruiz i Castellà). II. Secció d'estudi de les condicions actuals del treball a domicili (D. Moncerdà, M. Domènech, D. Barret). III. Institucions protectores (Bonnemaison, Albó). IV. Congrès (Bastardas, Rucabado, Burgada)».³⁶ Així, el projecte d'Exposició donà peu a l'organització simultània del I Congrès Català de Treball a domicili. Convocat pel febrer de 1917, el reglament fou establert el 23 d'abril del mateix any, la sessió inaugural se celebrà el 17 de maig i la de clausura tres dies després. El problema fou presentat com a tret característic de les grans aglomeracions: «el treball a domicili està establert principalment a les grans ciutats. En països que no han arribat encara a un grau elevat de concentració industrial (Rússia, per exemple), al camp existeix en gran escala aquesta forma de treball, però, en general, és a París, a Berlín, a Nova York on trobem en major escala l'obra de l'agulla, per exemple... Barcelona és, també, una gran ciutat. [...]».³⁷ La solució proposada —tema únic del Congrès— girava entorn de la necessitat «d'una llei espanyola que establís salaris mínims en les indústries a domicili».³⁸ Es tractava així, en definitiva, de forçar a poc a poc les indústries basades en el treball a domicili a esdevenir indústries amb costos creixents de mà d'obra i, per tant, amb necessitat d'augmentar la composició orgànica del seu capital. La política del Museu Social en l'àrea del treball a domicili empenyia les indústries a esdevenir més capitalistes. Això significava, a la llarga, una contribució a la construcció de la ciutat capitalista, en la qual els valors de canvi foren els preponderants.

L'exposició sobre la Reforma urbana seria preparada, de fet, per la Societat Cívica La Ciutat Jardí.³⁹ Val la pena, però, conèixer el punt de vista de la institució tuteladora, és a dir, del Museu Social, sobre aquesta segona gran qüestió.

Els problemes urbans —problemes d'higiene i de benestar, es diu; però caldrà analitzar a part què significa el *welfare* per al partit industrial— són els problemes sorgits del fet de «les aglomeracions humanes». Però les aglomeracions no són el fruit de l'atzar sinó de la necessitat. Tallada basteix un petit esquema teòric per a explicar-ho. El seu punt de partida és el concepte de velocitat: «tot en l'utilatge modern, transport, màqui-

35. Josep RUIZ I CASTELLÀ, *Exposició de treball a domicili*, a «Butlletí del Museu Social», VII, núm. 38 (1916), pp. 45-49.

36. *Op. cit.*, p. 44.

37. Josep M. TALLADA, *Primer Congrès Català de Treball a domicili*, a «Butlletí del Museu Social», VIII, núm. 45 (1917), p. 97.

38. *Op. cit.*, p. 84.

39. El catàleg seria publicat a «Civitas», II, núm. 10, (1916), pp. 74-90.

nes, mètodes de treball (Taylor), tendeix a donar rapidesa a la nostra acció».⁴⁰ Si hom substitueix «acció» per «treball», Tallada s'aproxima a un dels trets —a una de les necessitats constants, creixents— del capitalisme industrial. Ara bé: «la velocitat és funció de l'espai i del temps, i si per a augmentar la velocitat s'ha cercat a disminuir el temps necessari per a efectuar una acció, no s'ha oblidat el disminuir l'espai [...] Aquesta disminució de l'espai ha produït les aglomeracions humanes [...] no sols en sentit horitzontal, sinó també en sentit vertical (gratacels a Nova York)». Els transports públics i els ascensors afavorien, és clar, aquestes necessitats, però, al mateix temps, feien possible l'aparició de problemes nous que aviat tindrien una extrema gravetat. D'on la necessitat d'una política urbana. «Per a resoldre'ls [els problemes urbans] han nascut dues orientacions: revolucionària l'una, reformista l'altra.» La solució «revolucionària» seria, segons l'esquema de Tallada, «el moviment de la ciutat-jardí», i la solució reformista seria «el moviment de Reforma de les Ciutats» prussià. Les diferències serien considerables: fer ciutats noves (*new towns*) en un sòl de propietat pública o transformar les condicions de vida [i, és de suposar, de producció] de les ciutats existents. Entre ambdues solucions, però, hi ha, segons Tallada, elements de contacte, combinacions possibles. Els que podria haver-hi entre Montoliu, partidari de la primera, i el mateix Tallada partidari de la segona que seria, és clar, l'adoptada.

L'Exposició de la Construcció Cívica de 1916 presentava, amb un cert eclecticisme, ambdues. Amb aquesta Exposició, el Museu Social —i, sobretot, la Societat Cívica La Ciutat Jardí— se situaven de ple al centre d'un debat iniciat uns anys abans. Un debat que presentava múltiples facetes —«Atur forçós», «Borsa de Treball de Barcelona», «Cases Barates», «Treball a domicili», «Subsistències a Barcelona», «Criminalitat», «Vagància», «Alcoholisme», «Pornografia»— però que tenia una unitat interna: era el lligam entre els problemes d'allò que aleshores s'anomenà, seguint Gide, «economia social» i el creixement anàrquic de les ciutats capitalistes. La necessitat de planificació urbana en fou la conseqüència: hom parlà d'ordenació del mercat local de treball, de política de l'habitatge, d'urbanització i zonificació, de «política territorial» o de gestió del sòl urbà, etc.

Reformisme versus socialisme

Fins on arribà, en el pla teòric, el reformisme del Museu Social? Els punts de partida eren variats, però tenien elements teòrics comuns. Tallada es reclamà de Gide i la seva *Économie sociale*, de Wagner i Els

40. Josep M. TALLADA, *La Exposició de Construcció Cívica*, a «Butlletí del Museu Social», II, núm. 39 (1916).

fonaments de l'economia política (i criticà tant l'escola de Manchester com els autors «preocupats per la circulació: Quesnay, Marx»)⁴¹ Montoliu trobà «curta» la rectificació dels «excesos de la clàssica "Economía Política"» que realitzaven Le Play i Gide⁴² i s'interessà visiblement per Henry George, com hem vist, i pel socialisme municipal del model de la ciutat jardí.⁴³

¿Fins on arribaria el ventall teòric sostingut pel Museu? Dit d'altra forma, ¿els productes intel·lectuals del moviment obrer —anarquisme *versus* marxisme— serien coneguts, rebutjats, assimilats? La resposta és difícil i ha de quedar oberta forçosament, però hi ha pistes que ens han de permetre aventurar hipòtesis.

Per exemple: el cicle de conferències organitzat el 1912 per la Cambra Regional de Cooperatives de Catalunya amb la col·laboració del Museu Social. A més de conferenciant i temes, val la pena assenyalar uns detalls d'un cert interès: els locals i les hores en què foren fetes les conferències:

CICLE: «ELS HOMES DEL SOCIALISME»⁴⁴

Josep M. Tallada	«Proudhon i el començament del socialisme científic»	4 maig 21,30 h	Ateneu «La Familiar Obrera» (Sants)
Cebrià Montoliu	«John Ruskin o l'idealisme ètic-social anglès»	11 maig 21,30 h	Ateneu de Sant Andreu
Manuel Reventós	«Temptatives de producció no-capitalista. Owen i Henry George»	18 maig 21,30 h	Ateneu Obrer (c. Tallers, 22, 2on.)
Miquel Vidal i Guardiola	«Karl Marx»	25 maig 21,30 h	«La Artesana» (Sant Antoni, Gràcia)
Josep Vidal Tarragó	«Socialisme jurídic. Antoni Menger»	6 juny 11 h	Cine Montaña (Sant Martí)
Enric Jardí	«Les doctrines de Georges Sorel»	9 juny 11 h	Coop. «La Flor de Maig» (Poble Nou)

41. Josep M. TALLADA, *Introducción a un curso de economía social*, a «Boletín del Museo Social», I, núm. 3 (1910).

42. Cebrià MONTOLIU, *Una visita al Museo de Charlottenburgo*, a «Boletín del Museo Social», I, núm. 1 (1910).

43. Cebrià MONTOLIU, *La Ciudad Jardín*, Barcelona, Publicaciones de la Sociedad Cívica La Ciudad Jardín, 1912, 31 pp. *Las modernas ciudades y sus problemas*, Barcelona, Publicaciones de la Sociedad Cívica La Ciudad Jardín [1913], 119 pp. *L'activitat internacional en matèria d'habitatge i construcció cívica*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 36 pp.

44. «Boletín del Museo Social», III, núm. 14 (1912), pp. 72-73.

La plana major dels intel·lectuals entesos en qüestions econòmiques (i urbanes) del partit industrial es posà així, voluntàriament, de cara als «homes del socialisme»: Proudhon, Ruskin, George, Marx, Sorel... El fet, en el seu enunciat més simple, ja és rellevant. El ventall —a desgrat d'absències notables— prou ampli. Al fons, es tractava d'un petit intent que es reproduiria més tard: identificar socialisme (i després sindicalisme) amb utopia. Precisament, Tallada (i també Reventós) escriuria més tard un conjunt de petits assaigs sobre els utòpics.⁴⁵ Però aquesta qüestió haurà d'ésser estudiada en un altre moment.

El reformisme de la Gross-Stadt —que es nodreix, és clar, de l'historicisme, i del socialisme— fou una forma per a lluitar contra els canvis revolucionaris. Però, al mateix temps, la difusió de les seves fonts científiques en molts cicles com aquest contribuï a crear algunes de les condicions del debat central del segle: la qüestió del pas al socialisme des d'una societat urbana i industrial.

45. Josep M. TALLADA, *Les utopies comunistes*, a «La Revista», núm. 107 (1920), i núms. següents. També, un conjunt d'editorials d'«Economia i Finances», que és possible atribuir a Miquel VIDAL i GUARDIOLA: *El sindicalisme i la cultura*, a «Economia i Finances», II, núm. 19 (1919); *Sobre la qüestió social*, II, núm. 16 (1919); *La posició dels intel·lectuals en front del problema sindicalista*, II, núm. 10 (1919); *Els partits polítics i els problemes econòmics*, II, núm. 11 (1919).